

EŞİT KÖŞE

Güldemin DARBAŞ

BİLİMDE AHLAKİ BİR SORUMLULUK VAR MI?

Bir süredir insanın bilgiyle ve güçle kurduğu ilişki üzerine düşünüyorum. İnsanın yapabileceklerinin sınırı yok; yaydan fırlamış bir ok gibi, artık durdurulamıyor. Örneğin, her ne kadar sosyal Darwinizm'in etik açıdan yanlış olduğu bugün büyük ölçüde kabul edilse de, biyoteknoloji alanında yaşanan gelişmeler, sosyal Darwinizm'in güncellenmiş ve masumlaştırılmış bir biçimi, herhangi bir zorlamaya gerek kalmaksızın, bireylere dayatabilecek bir zemin yaratıyor. Bu durum, ünlü Fransız filozof Michel Foucault'nun biyoiktidar söylemiyle birebir örtüşüyor. Bu çerçevede biyoteknoloji, gücü elinde bulunduranlar tarafından iktidarda kalma aracına dönüşüyor.

Büyük kitlelerin "daha iyi bir dünya" ya da "daha güçlü bir insanlık" vaadine -hatta güvenlik veya sağlık gibi manipülatif ve yapay gerekçeler üretilerek- inanıp teslimiyetçi bir tutum sergilemesi, o kadar da olanaksız görünmüyor. Bu büyük çoğunluğun, herhangi bir şüphe duymadan kendilerine sunulan ve kendi iyilikleri için olduğu söylenen alternatiflere yönelmesinin ardında ise, kuşkusuz bu süreçlerin bilimsel çalışmaların nesnelliği ve niteliği üzerinden

meşrulaştırılması yatıyor. Bu bağlamda bilim, hâlâ en güçlü referans noktası olma özelliğini koruyor.

O zaman akla şu soru geliyor: Bilgi üretimi, kimin elinde ve hangi amaçla güç üretimine dönüşüyor? Bilimsel çalışmaların doğasında dünyayı anlama ve kendi yaşamımızı anlamlandırma çabası var. Ancak Endüstri Devrimi'yle birlikte bilim, dünyayı dönüştürmenin de bir aracı hâline geldi. Bugün bilimsel çalışmalara, ülkeler arası rekabet, eğitim, sağlık, enerji, kalkınma ve güvenlik gibi çeşitli başlıklar altında oldukça yüklü ödenekler ayrılıyor. Bu ödeneklerin büyük bölümü hükümetler, ordu ya da büyük sermayeye sahip şirketler tarafından sağlanıyor.

Peki, araştırma sonuçları ya da üretilen ve pratiğe aktarılan bilgi gerçekten insanlık yararına mı? Ya da pragmatist bir bakışla soracak olursak, insanlığın büyük çoğunluğu için "iyi" sayılabilecek sonuçlar mı üretiyor? Son yıllardaki çevre tahribatı göz önüne alındığında, üretilen bilginin ekosistem yanlısı olduğunu söylemek pek de mümkün görünmüyor. Hatta kimi zaman, kendini sürekli güncelleyen teknolojik ürünler için, gerçek bir ihtiyaç olmasa bile yapay pazarlar yaratıldığı ve bu ürünlerin yaygın

biçimde piyasaya sürüldüğü görülüyor. Güvenlik amacıyla yürütülen Ar-Ge çalışmaları için de benzer bir durumdan söz etmek mümkün.

Bu çerçevede, üretilen bilginin -ekosistemi dışarıda bıraksak bile- tüm insanlık için faydalı olduğunu söylemek güç. Hatta bazı durumlarda bu bilginin açıkça zararlı sonuçlar doğurduğu görülüyor. Biyolojik ya da kimyasal silahlar bunun en uç örnekleri. Masum birer enerji kaynağı olarak sunulan nükleer santrallerin yol açtığı felaketleri hatırlayalım; ya da İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren atom bombasını...

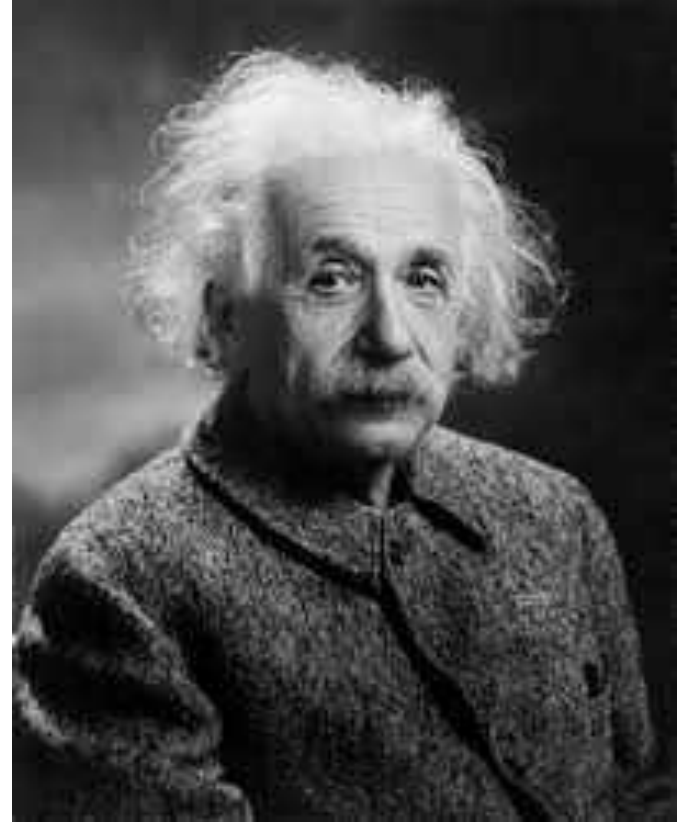
Elbette bilim sayesinde insan yaşamı, bundan yüzlerce yıl önce hayal bile edilemeyecek bir noktaya taşındı. İnsan, uzaya gidip gelebiliyor; evrenin en küçük yapı taşlarını inceleyebiliyor ve saniyeler içinde dünyanın en uzak köşesine bağlanabiliyor. Belki de bilimin insana kazandırdığı en büyük fayda, yaşam süresinin ve yaşam kalitesinin her geçen gün artması. Biraz da bu nedenle bilim, hâlâ en güçlü referans noktası olmayı sürdürüyor.

Sir Francis Bacon'un "bilgi güçtür" sözü, 17. yüzyıldan itibaren dünyayı pek çok dönüşümle karşı karşıya bıraktı. Bu dönüşümlerin büyük bir kısmı insanlık adına son derece kıymetliydi. Ancak görüyoruz ki ortaya çıkan her yenilik, kötü niyetli aktörlerin elinde kolaylıkla bir silaha dönüşebiliyor. Tam da bu noktada kaçınılmaz bir soru beliriyor: Bir bilim insanının, üretilen bilginin dünyaya sağlayacağı yarar ya da yol açacağı zarar karşısındaki ahlaki sorumluluğu ne olmalı? İşine sadakat mi, yoksa gerektiğinde o işten vazgeçebilme cesareti mi?

Bu noktada atom bombasının geliştirilmesinde adı geçen iki büyük bilim insanını anmak gerekiyor: J. Robert Oppenheimer ve Albert Einstein. Her ikisi de atom bombasının kullanılmasının ardından derin bir pişmanlık duyduklarını açıkça dile getirmişti. Einstein, yaşamının ilerleyen dönemlerinde barış bildirgelerine imza atarak bu tutumunu somutlaştırdı. Ancak savaş karşıtı bir duruş sergilemek, atom bombasının milyonlarca insan üzerinde yarattığı yıkımı ortadan kaldırmıyor.

Tam da burada başka bir soru beliriyor: Ürettiği bilginin tehlikeli bir silaha dönüşebileceğini fark eden bir bilim insanı nasıl bir karar almalı? Sorumluluğu üstlenip çalışmasını bırakmalı mı, yoksa bu sorumluluğu iktidar yapılarına devretmeyi mi tercih etmeli?

Bir akademisyen olarak bu soruya cevap

vermek gerçekten zor. Ancak etik, bilginin yalnızca üretim sürecini değil, toplumsal sonuçlarını da dikkate almayı gerektiriyor. Bazen "ne yapılabilir?" sorusu, yerini "yapılmalı mı?" sorusuna bırakmalı. Sorumluluk ise, bilgiyi üretenlerle bu bilgiyi kullananlar arasında paylaşılan ortak bir yük olarak ele alınmalı.

Bugünkü teknoloji, insanı gerçekten de bulutların üzerine taşıyor. Bu, insanlık adına kuşkusuz gurur verici bir durum; kendimizi bu anlamda tebrik etmemiz de haksız sayılmaz. Yeryüzündeki hiçbir canlının yapamadığı şeyleri yapabiliyoruz. Ancak ne yaparsak yapalım, tıpkı iyileşmek için aldığımız ilaçlar gibi, bir şeyi onarmaya çalışırken başka bir yeri çürütebileceğimizi unutmamalıyız. Bilim insanları olarak, tam da bu sorumluluk üzerinde durmak ve düşünmek zorundayız.

Bilimsel yetkinlik, yalnızca ne ürettiğimizle, ne kadar ürettiğimizle ya da ne kadar kazanç sağladığımızla ölçülemez; asıl değer, sınırlarımızı fark ettiğimiz ve bu farkındalığı ahlaki bir tutumla birleştirebildiğimiz noktada ortaya çıkar.